

Dinko Petriševac i Mihael Slivečko
GOVOR BENIČANACA

Uvod

Seminarski rad *Govor Beničanaca* daje prikaz glavnih jezičnih obilježja beničanačkoga govora. U šest poglavlja rada analiziraju se pojedine razine jezičnoga opisa. Cilj je rada izvijestiti o specifičnom naglasku, jezičnim zanimljivostima na fonološkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, a poseban se naglasak stavlja na leksičku razinu koja donosi mali pojmovni rječnik beničanačkoga govora. Također se obrađuje tipična frazeologija beničanačkoga stanovništva. Sve se teorijske spoznaje potkrjepljuju primjerima govora izvornih stanovnika sela.

Na početku rada donose se osnovni geografski podatci o smještaju mjesta Beničanci, stanovnicima i njihovu podrijetlu.

Govor Beničanaca

Mjesto Beničanci smješteno je u sjeveroistočnoj Slavoniji, točnije u slavonskoj Podravini, južno od Donjega Miholjca, od kojeg je udaljeno 15 kilometara, a sjeverno od Našica, od kojih je udaljeno 19 kilometara. Beničanci se nalaze na glavnoj cesti koja spaja Donji Miholjac i Našice. Leže uz rijeku Vučicu, točnije uz stari tok Vučice. Beničancima su susjedna sela: Šljivoševci, u kojima se nalazi i župa, Magadenovac, koji je centar općine, Lacići i Malinovac. Nalazi se u šumovitoj okolini, čije je područje naseljeno već godinama. Nekada je bilo prekriveno močvarama pa se danas tamo nalaze mnoga naftonosna i plinska polja, a na većim dubinama uz samo mjesto pronalaze se i velike količine tople vode. Stanovnici se godinama bave ratarstvom i stočarstvom zato što je obradiva površina vrlo plodna, prekrivena crnicom i ilovačom. U blizini se nalaze veliki ribnjaci (Breznički ribnjak i ribnjak Grudnjak).

Kroz mjesto Beničance proveli su nas Pavica Abičić (78 godina) i Ivo Abičić (77 godina), rođeni Beničančani. Zahvaljujemo im na srdačnosti, gostoljubivosti i pomoći u kreiranju ovoga seminarskog rada.

Naglasak

Možemo reći da beničanački govor, kao i većina govora slavonskoga dijalekta, poznaje pet naglasaka:

- zavnuti ili akut (˘): *donesě*
- kratkosilazni (ː): može se nalaziti na prvom slogu: *děda, jěno*, a može biti i na središnjem slogu: *pečenīca, nosīo, zapāli, postīli, zagristi*
- kratkouzlazni (ˑ): može se nalaziti na prvom slogu: *Bādnjak, ūvek, slāma, vėlko, brėme, lūka, sėdnemo, pjěvamo*, na središnjem slogu: *orāsima, Polnòcku, nosila*, te na posljednjem slogu: *bijelòg*
- dugosilazni (^): može se nalaziti na prvom slogu: *Bôžić, dān, mēso, dôjde, Dārko*, na srednjem slogu: *rezānce, romāni* te na posljednjem slogu: *Rokô*
- dugouzlazni (ː): može se nalaziti na prvom slogu: *mālo, māli, zdrāvi, svijěća, jābuke, pjěsme*.

Iz viđenoga možemo zaključiti kako je beničanački govor sačuvao zavnuti naglasak, ali uz njega pronalazimo i preostala četiri standardna naglasna tipa, a to su kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni i dugouzlazni. Dakle, kada govorimo o kratkosilaznom naglasku u beničanačkom govoru, možemo uvidjeti da se isti može nalaziti na dvama slogovima, a ti su prvi i središnji. Na posljednjem se slogu ne ostvaruje. Kratkouzlazni i dugosilazni naglasak, za razliku od kratkosilaznog, pronalazimo na svim trima slogovima u riječi: na prvom, na središnjem i posljednjem slogu. Dugosilazni se naglasak može ostvariti samo na prvom slogu riječi.

Odraz jata i ostale fonološke značajke

Govor Beničanaca pripada ekavskim govorima što nam pokazuju primjeri: *deda, uvek, sednemo, sest, celo, neveste, sveta*.

Pored ekavskoga odraza jata, pronalazimo i neke riječi u kojima odraz jata nije ekavski, već jekavski: *bijelog, pjesme, svijěća, pjevamo*.

Beničanački govor čuva dva odraza jata, a to su ekavski i jekavski odraz jata.

Od ostalih fonoloških osobina pronalazimo:

- izostanak glasa *h*: može se potpuno izgubiti: *ranile*, a može se zamijeniti sa *j*: *snaja*

- zamjena skupova *hv* glasom *f. fala*
- gubljenje krajnjeg *i* u infinitivu: *ogovarat, šćedet, čitat, izać, sest, pričat*
- u nekim se riječima zijev dokida stezanjem: *išo, vezo*
- redukcija zanaglasnih vokala: *ded, ništ, sam, tak*
- redukcija suglasnika u nekim suglasničkim skupovima: *jeno*
- šćakavizam: govori su slavonskoga dijalekta šćakavski. "Stare se skupine *skj i *stj, i nove, nastale nakon gubitka poluglasa, mijenjaju u šć." (Kolenić, 1997: 107). Tako u govorima slavonskoga dijalekta, kao i u beničanačkom govoru, pronalazimo: *šćedet*. Osim govora slavonskog dijalekta, šćakavizam je obilježje i drugih šćtokavskih govora (istočnobosanskoga, mlađega ikavskoga). Šćakavizam je također i obilježje čakavskoga i kajkavskoga narječja.
- zanimljivo je primijetiti kako se u izgovoru pojedinih naziva mjesta reduciraju pojedini slogovi, vjerojatno zbog lakšeg i bržeg izgovora. Tako pronalazimo primjer:
 - (*u*) *Šljoševce*.

Morfologija

Imenice

Što se tiče imenica u beničanačkom govoru, sklonidba je uglavnom ista kao i u imenica hrvatskoga standardnog jezika. To nam pokazuju primjeri u kojima se uočava sklonidba svojstvenija današnjemu hrvatskom jeziku: (*u*) *crkvu*.

U dativu i lokativu jednine imenica e-vrste zabilježen je nastavak *-e*: (*u*) *júhe*.

Nastavak u G mn.

U govorima slavonskoga dijalekta još se ponegdje može čuti stari ništični nastavak u genitivu množine: (*iz*) *Benčanac*, (*iz*) *Šljoševac*.

Treba naglasiti da taj stari nastavak brzo nestaje iz govora slavonskoga dijalekta. Takav se oblik genitiva množine uglavnom pronalazi u primjerima naziva okolnih sela i mjesta.

Sklonidba hipokorističnih imena muškoga roda

Imena muškoga roda koja završavaju nastavkom *-o* i *-a* sklanjaju se po ženskoj deklinaciji: *Darko - Darke - Darki, Roko - Roke - Roki*.

Uglavnom se pridjevi izvedeni iz tih osobnih imena tvore tvorbenim dočetcima *-in*: *Darkin, Rokin*.

Pridjevi

Pridjevne zamjenice i pridjevi na -akav

Zanimljivo je uočiti realizaciju pridjevnih zamjenica i pridjeva koji završavaju nastavkom *-akav*: *nekaki, svakaki, taki*.

Komparativ pridjeva

"Ekavski govori slavonskoga dijalekta i oni s nezamijenjenim jatom, tvore komparativ pridjeva na *-eji* od staroga *-ěji*." (Kolenić, 1997: 111). Takve primjere pronalazimo i u beničanačkom govoru: *noveji, zadovoljniji*.

Postoje neki vrlo specifični oblici pridjeva, a koji su se u govoru Beničanaca zadržali do danas. Takvi se pridjevi vrlo često upotrebljavaju u svakodnevnom izričaju stanovnika Beničanaca: *razumrto* – u smislu umrtvljeno, zamrlo.

Glagoli

Infinitiv

Prije smo naveli kako se infinitiv u slavonskom dijalektu pronalazi u svom krnjem obliku. Takvi infinitivi i u beničanačkom govoru završavaju bez krajnjega *-i*: *ogovarat, šćedet, čitat, izać, sest, pričat*.

Glagoli s infinitivnom osnovom koja završava na *-nu* u beničanačkom su govoru na

-ni: *kleknit*.

Nastavci za 3. osobu množine prezenta

Beničanački se govor nalazi, svrstavan prema podjeli koju donosi Ljiljana Kolenić (1997: 111-112), u skupini koja u 3. osobi množine prezenta ima nastavak *-eju, -iju*. U ovoj skupini nalazimo dočetke *-iju, -eju* u glagola koji u 1. osobi množine prezenta imaju nastavak *-im, -em*. Glagoli koji u 1. osobi jednine prezenta imaju nastavak *-em*, u 3. osobi množine prezenta završavaju nastavkom *-eju*: *ideju, upregneju, jedeju, dižeju*.

Glagoli koji u 1. osobi jednine prezenta imaju nastavak *-im*, u 3. osobi množine imaju nastavak *-iju*: *nosiju, moliju*.

Prema navedenim primjerima možemo zaključiti kako beničanački govor pripada slavonskoj skupini ekavskih govora, budući da se takvi nastavci u 3. osobi množine prezenta pronalaze u skupini slavonske Podravine i mjesta oko Našica, u blizini kojih se Beničanci i nalaze.

Imperativ

U govoru Beničanaca imperativ je kao zapovjedni način jedan od najčešće korištenih glagolskih oblika. Za pojačavanje ili ublažavanje neke zapovijedi vrlo se često koristila čestica *ajde* ili *ajd*: *ajde sedi, ajd dones*.

Vrlo se često može u beničanačkom govoru naići na oblike u imperativu u kojima izostaje krajnje *-j*: *popi, dobi*.

Glagolski pridjev radni

Glas *l* na kraju glagolskog pridjeva radnoga u beničanačkom govoru prelazi u *o*, pa se taj *o* steže s vokalom ispred: *prodo* (prodao), *reko* (rekao).

Glagolski pridjev trpni

Glagolski je pridjev trpni u ovom govoru mnogo češći na *-t* nego u hrvatskom standardnom jeziku: *nosit, radit*.

Prilozi

U beničanačkom su govoru česti ovi prilozi: *sam* (samo), *tak* (tako), *uvek* (uvijek), *vamo* (ovamo).

Sintaksa

Na ovoj razini jezičnoga opisa pronalazimo zanimljivost i iznimku u korištenju određenog pridjeva u imenskom dijelu predikata: *...on je bio mali*.

Prema pravilima standardnoga hrvatskog jezika takav oblik pridjeva u takvim rečeničnim konstrukcijama nije ispravan, pa tako nalazimo, umjesto neodređenoga oblika pridjeva (*mal*), određeni oblik. Redosljed riječi u beničanačkom govoru odgovara standardnom poretku riječi u hrvatskome jeziku.

Leksik

Leksik je beničanačkoga govora vrlo zanimljiv, bogat i raznolik. Iz nje ga možemo saznati mnogo o životu prijašnjih vremena, načinu obrade zemlje, uzgajanju stoke i životu na selu. Posebno se ističu riječi vezane uz poljoprivredu jer im je to bila najrazvijenija grana proizvodnje i glavni izvor preživljavanja, kao i leksemi povezani s procesom tkanja, brojnim i raznovrsnim dijelovima tkalačkoga stana te specifičnih dijelova narodne nošnje.

Riječi smo podijelili prema pojmovnim grozdovima te napravili mali beničanački pojmovni rječnik.

Zanimanja i poslovi:

bijeliti, gl. nesvr. – nakvašeno platno stavljati na sunce kako bi se izbijelilo tkaninu

brazda, im. ž. r. – dugačka traka trave koja nastaje ručnim košenjem trave

brdo, im. s. r. – dio tkalačkoga stana, služi za zbijanje potke u osnovi

- lužiti*, gl. nesvrš. – izbjeljivati tkaninu ugrijanom lužinom
lužnica, im. ž. r. – visoka drvena posuda u kojoj se vrši luženje
mosur, im. m. r. – ono na što se namata pređa; kalem
navijati, gl. nesvrš. – namotavati
nićanice, im. ž. r. – dio tkalačkoga stana
presti, gl. nesvrš. – upredajući, usukujući vretenom ili prstima praviti od vlakna konoplje ili lana niti
rašak, im. m. r. – uređaj za premotavanje lanenog prediva iz klupka na manje i veće cjevčice
snovača, im. ž. r. – uređaj za pripremu tkanja
stupa, im. ž. r. – sprava za preradu lana i konoplje, a za dobivanje vlakna; za odstranjivanje drvenastih dijelova stabljike
špaga, im. ž. r. – uzica
tkanjača, im. ž. r. – uređaj za tkanje, tkalčki stan
trlica, im. ž. r. – dvodijelna naprava kojom se mlate i čiste konoplja i lan; sprava za odstranjivanje sitnijih drvenastih dijelova konoplje i lana
vitlo, im. s. r. – uređaj za pripremu prediva za tkanje, služi za namatanje prediva

Poljoprivreda:

- bašča*, im. ž. r. – vrt
breme, im. s. r. – veći naramak slame
ča, uzvik – naredba konju za skretanje u desnu stranu
gumno, im. s. r. – ograđeno mjesto gdje se držala marva
kamara, im. ž. r. – velika hrpa slame ili sijena načinjena od stogova
koleba, im. ž. r. – kućica koja je služila za sklonište na polju
kucenje, im. s. r. – orunjeni klipovi kukuruza
kukuruzina, im. ž. r. – posječene stabljike s kojih su obrani klipovi kukuruza
lotra, im. ž. r. – dio seljačkih kola po uzdužnoj strani; stranica
luštrina, im. ž. r. – komušina na kukuruzu
ojs, uzvik – naredba konju za skretanje u lijevu stranu
rabota, im. ž. r. – skupina ljudi koji su obavljali vršidbu kao najamna snaga
skalje, im. s. r. – sitni otpaci od drva koji nastaju blanjanjem drva
sprega, im. ž. r. – par (dvoje) tegleće marve u zaprezi; konjska zaprega; poslovni dogovor, sporazum
šaraglje, im. ž. r. – ograda zaprežnih kola s prednje i stražnje strane; prednji i zadnji koš, ljesa, gatre

voz, im. m. r. – zaprežna kola kao mjera količine tereta; prijevoz sijena ili žita do kuće u većim količinama

Odjeća (nošnja):

heklati, gl. nesvr. – vesti, izrađivati čipke ili slične radove posebnom iglom (kukicom); kukičati, kačkati

krilca, im. s. r. – dio podsuknje

oplećak, im. m. r. – dio nošnje koji prekriva pleća, kraći ogrtač; ženska kraća košulja, ukrašena vezom

peškir, im. m. r. – ukrasni ručnik za svečane prilike

reklja, im. ž. r. – muški odjevni predmet (kao gornji dio odijela)

snovati, gl. nesvrš. – pripremati predeni konac za namatanje na vratilo tkalačkog stana

sukati, gl. nesvrš. – premotavati predeni konac s mosura na tkanjуре

surka, im. ž. r. – muški zimski odjevni predmet (kao kaput)

šlajer, im. m. r. – mrežasta koprena koja se spušta s oboda ženskog šešira i pokriva oči; veo

šlingati, gl. nesvrš. – vesti, ukrašavati koncem u boji razne ornamente i cvjetice na tkanini

štrikati, gl. nesvrš. – plesti vunu

Rod i obitelj, prijatelji:

apa, im. m. r. – otac

komšija, im. m. r. – susjed

kuman, im. m. r. – kum

majka, im. ž. r. – baka

mati, im. ž. r. – majka

star apa, im. m. r. – djed

svak, im. m. r. – šogor

šurjak, im. m. r. – šogor

zaova, im. ž. r. – šogorica

Prisnost:

ded, im. m. r. – prisno obraćanje starijoj osobi

Hrana:

gužvara, im. ž. r. – kolač

južina, im. ž. r. – obrok u podne, ručak
rezanac, im. m. r. – tanko razvijeno tijesto izrezano na tanke trake
ručak, im. m. r. – doručak
pečenica, im. ž. r. – pečenka, pečeno prase, pečenje
žuŕfa, im. ž. r. – juha od bundevinih koštica

Kuća:

korito, im. s. r. – velika duguljasta drvena posuda za pranje rublja ili hranjenje nekih domaćih životinja
perina, im. ž. r. – gornji dio posteljine; pokrivač napunjen perjem
sud, im. m. r. – posuda

Život i društvo:

adet, im. m. r. – običaj iz narodnog života
Ivanje, im. s. r. – blagdan sv. Ivana; treći dan Božića
misari, im. m. r. – ljudi koji idu na sv. misu
narečje, im. s. r. – uzrečica
ranje, im. s. r. – jutro; uraniti
šćedet, gl. nesvrš. – štedjeti

Od beničanačkih kazivača saznali smo i kako su se nazivala pojedina polja i livade u okolini Beničanaca:

Crnice – dio obradive zemlje kod susjednog sela Kućanaca
Cveničevo – obradiva zemlja kraj Beničanaca
Deda Joke – vinogradi
Guvno – obradiva zemlja u blizini Beničanaca
Na Peroševom – velika livada u blizini šume kraj Beničanaca
Trohino – obradiva zemlja kraj Beničanaca
Zajednica – polje uz Beničance

Najčešća osobna ženska imena većinom su trosložna s kratkosilaznim naglaskom na prvom slogu: *Marica*, *Katica*, *Pavica*, no postoje i dvosložna ženska imena s dugosilaznim naglaskom na prvom slogu: *Franka*, *Eva*, *Anka* ili dugouzlaznim naglaskom na prvom slogu: *Manda*.

Osobna muška imena najčešće su dvosložna s dugim naglaskom na prvom slogu: *Šimo*, *Roko*, *Karla*, no ima ih i s kratkim naglaskom na prvom slogu: *Adam*.

Među muškim osobnim imenima zanimljivo je primijetiti nekoliko oblika za muško ime Karlo: *Karla, Karlić, Karleta*.

U beničanačkom su govoru česti nadimci za pojedine obitelji, pa tako pronalazimo: *Mrz, Roljci*.

Frazeologija

Na temelju preslušavanja zapisa razgovora s kazivačima došli smo do zaključka kako je frazeologija nekada imala vrlo velik značaj. Frazemi koji su se tada koristili i danas su istog značenja, s tom razlikom da su se prije te frazemske sintagme koristile u nešto drukčijem obliku nego li se upotrebljavaju danas. U beničanačkom govoru često se nailazi i na brojne poslovice.

(1) *Sedi, sedi, konj dara gledi.*

Ova se poslovice koristi u značenju "biti besposlen, sjediti i gledati u prazno", a upućuje na veliko značenje rada na selu jer tadašnji ljudi nisu podnosili nerad i ljenčarenje.

Također su česti frazemi koji nam govore o radu i zarađivanju za život.

(2) *Što deblja slanina, bolji gazda.*

Ovaj se frazem upotrebljavao u kontekstu životnog standarda, a to znači da su se cijenili bogatiji i uspješniji poljoprivrednici i stočari.

(3) *Zrno po zrno pogača, kamen do kamena palača.*

Ovaj je frazem vrlo frekventan u beničanačkom govoru, a koristio se u naglašavanju strpljivosti "malog čovjeka" te je često označavao pozitivan i afirmativan odnos prema životu i nedaćama slavonskoga seljaka, kao i svakodnevicu kojom su bili okruženi.

Vrlo je česta upotreba poštapalica, a najčešće su: *šta sad, i onda, ništ, kako da kažem*.

Zaključak

Rad je pokazao iznimnost beničanačkoga govora, odnosno kako se i na kojim razinama jezika zadržao i sačuvao izvorni beničanački govor.

U govoru se sačuvao zavnuti naglasak, ali uz njega i preostala četiri standardna naglasna tipa, a to su kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni i dugouzlazni. U odnosu na fonološke značajke može se zaključiti kako je beničanački govor zadržao ekavski odraz jata i danas te ostale osobine govora slavonskoga dijalekta. U odnosu na morfološku razinu razvidna je pojava identičnosti imenične sklonidbe sa standardnim hrvatskim jezikom, dok pri-

djevi tvore komparativ na *-eji* od staroga *-ěji* prema ekavskim govorima slavonskoga dijalekta. Na sintaktičkoj se razini dopušta zaključiti kako redosljed riječi u beničanačkome govoru odgovara standardnom poretku riječi u hrvatskome jeziku.

Budući da se u radu najviše akcentuirala frazeološka i leksička razina, može se odjavno navesti kako je leksik beničanačkoga govora vrlo zanimljiv, bogat i raznolik. Iz njega možemo saznati mnogo o životu prijašnjih vremena, načinu obrade zemlje, uzgajanju stoke i životu na selu.

Literatura

Hamm, Josip 1949. Štokavština Donje Podravine. *Rad JAZU* 275, Zagreb: JAZU, str. 5-70.

Kolenić, Ljiljana 1997. Slavonski dijalekt. *Croatica*, br. 45-46, str. 101-117.